

Гайдабрус Т.М.*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ В РОЗМЕЖУВАННІ АЗОВО-КЕРЧЕНСЬКОЇ АКВАТОРІЇ

Ця стаття присвячена вирішенню питання щодо розмежування вод Азово-Керченської акваторії, проведенням державного кордону між Україною і Російською Федерацією. Висвітлені основні проблеми та спірні питання між Україною та Російською Федерацією та проведений аналіз найбільш прийнятних для обох сторін положень щодо безпеки мореплавства в цих акваторіях.

Ключові слова: Морський кордон, акваторія, розмежування, правовий статус, демаркація, делімітація, територіальне море, континентальний шельф.

Эта статья посвящена решению вопроса о разграничении вод Азово-Керченской акватории, проведением государственной границы между Украиной и Российской Федерацией. Освещены основные проблемы и спорные вопросы между Украиной и Российской Федерацией и проведен анализ наиболее приемлемых для обеих сторон положений о безопасности мореплавания в этих акваториях.

This article is devoted to the solution of the issue of delimitation of the Azov-Kerch water area, holding the state border between Ukraine and Russia. Highlights issues and disputes between Ukraine and the Russian Federation and the analysis of the most acceptable to both sides of the provisions of the safety of navigation in these waters.

Постановка проблеми. Невирішення протягом тривалого часу питання щодо розмежування вод Азово-Керченської акваторії, проведення там державного кордону, між Україною і Росією, суттєво загострюють обстановку в протоці і тим самим породжують досить складну проблематичність у пошуках найбільш прийнятних для обох сторін положень. Дана проблема залишається невирішеною через розбіжність позицій обох сторін. Зумовлено це передусім зіткненням геополітичних й економічних інтересів України та Росії в цьому регіоні та відсутністю спільних чи компромісних підходів до вирішення цієї проблеми [9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При написанні статті були використані наукові праці таких видатних вчених, як Л. Оппенгейн [13], Д. Коломбос [14], О.Ф. Висоцький [10], Л.О. Іванащенко [15]. Також дослідженням проблем розмежування морських просторів в Азово-Керченській акваторії присвячено роботи таких сучасних українських вчених, як Г.О. Анцелевича [1; 11], О.А. Щипцова [10], А.Р. Бистрової [9],

* аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Григоров О.М.

О.Н. Шемякіна [4; 6; 7; 12]. Автори у своїх працях висвітлюють проблеми, які стоять перед Україною та Російською федерацією у визначенні своїх кордонів в Азово-Керченській акваторії, а також окреслюють важливість вирішення даних проблем.

Мета статті. Є проведення аналізу основних розбіжностей, які виникають між Україною та Російською Федерацією в переговорному процесі, стосовно визначення морського кордону в Азово-Керченській акваторії та виявлення і обґрунтування найбільш сприятливих позицій України щодо міжнародно-правового розмежування вод зазначеної акваторії.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, раніше Президент України Віктор Янукович заявляв, що питання розмежування кордонів між Росією і Україною буде повністю вирішено у першому кварталі 2011 року, але як показує практика, на сьогоднішній день, питання про розмежування Керченської протоки так і залишаються невирішеними, ні для України, ні для Російської Федерації.

Як свідчить проведений аналіз останніх публікацій, то незважаючи на певні напрацювання із цього питання, усе ж таки залишається недостатньо розглянутою сучасна ситуація, яка складається в українсько-російських відносинах навколо вирішення проблеми чіткого розмежування морських просторів в Азово-Керченській акваторії. Нагальною потребою для України сьогодні є, якомога швидше розв'язати дану проблему, яка буде в подальшому сприяти вирішенню задач, забезпечення безпеки судноплавства в Азово-Керченській акваторії, для уникнення серйозних екологічних катастроф, як та, котра сталася 2007-го року в Керченській протоці.

Протягом усієї судноплавної історії, води Керченської протоки, як і води Азовського моря, омивали берега однієї визначеної держави і в зв'язку з чим вважалися внутрішніми водами цієї держави, тож питання про їх правовий статус і режим визначався його внутрішнім законодавством [1]. З утворенням на протилежних берегах протоки, двох суверенних держав, положення істотно змінилося і загострилося.

З огляду на важливість вирішення цієї проблеми у двосторонніх українсько-російських відносинах і сучасну ситуацію навколо демаркації українсько-російського кордону потрібно розглянути позиції України та Російської Федерації щодо делімітації та демаркації кордону в Азовському морі й Керченській протоці, оскільки питання є дуже спірним.

Фактично, з моменту проголошення незалежності, Україна наполягала на делімітації кордону в Азово-Чорноморській акваторії відповідно до положень Конвенції ООН з морського права 1982 р. Проте цей варіант не вигідний Росії. Позиція української сторони наполягає на тому, щоб Азовське море отримало статус територіального моря і для Росії, і для України [11].

Має відбутися чітке розмежування водної поверхні, дна та визначення виключних економічних зон, а статус Керченської протоки потребує окремого впорядкування [2]. Україна під час переговорів стояла на позиціях поділу акваторії і континентального шельфу Азовського моря, на основі положень міжнародного права, за принципом еквідистанційності, тобто рівновіддаленості лінії морського кордону від берегів обох держав, який є найбільш поширеним у вирішенні міждержавних морських суперечок. Прийнятним також є поділ моря за географічною конфігурацією берегів із урахуванням пропорційного розрахунку за довжиною берегової лінії. Тоді під юрисдикцію України відійде до 70% акваторії, що також не влаштовує Росію.

Очевидним є те, що якби кордон був визначений згідно з нормами міжнародного права, тобто проведення державного кордону по прямій лінії між крайніми точками з обох

берегів Азовського моря, то 2/3 його акваторії відійшло б до України, що не сприймається Росією. Іншим варіантом досягнення консенсусу міг би стати поділ акваторії моря навпіл, але тоді морський кордон матиме ламану лінію, що певним чином суперечить міжнародній практиці.

Російська Федерація вимагала підтвердження за акваторією Азовського моря та Керченської протоки статусу внутрішніх вод Росії й України без їхнього розмежування і встановлення спеціальних позначень кордону, нерозривності правового режиму Азовського моря та Керченської протоки й наполягала на спільному користуванні мінеральними та біологічними ресурсами моря.

Російська сторона виходила з того, що Азовське море перебуває в загальному користуванні без будь-якого розмежування між ними морських просторів. Україна наполягала на розмежуванні цих акваторій. При цьому, посилаючись на визначені ще за радянських часів адміністративні межі між

УРСР і РРФСР, Україна заявляє про належність їй більшої частини Керченської протоки з Керч-Єнікальським суднохідним каналом і острова Коса Тузла. Вона наполягає на тому, що адміністративний кордон у протоці повинен стати міждержавним морським кордоном [6].

Компромiсним вирішенням проблеми може слугувати надання Азовському морю статусу міжнародного, що дає підстави встановити 12-мильну зону територіальних вод. Такий варіант не вигідний для України, оскільки виключна економічна зона зводиться до мінімуму й територіальні претензії сусідніх держав заважатимуть розробці відкритих на шельфі Азовського моря перспективних родовищ природного газу. З іншого боку, після узгодження підходів і оголошення акваторії Азовського моря внутрішнім морем двох держав зміна його статусу виглядає як відмова від попередніх домовленостей і непослідовність у зовнішньополітичних справах. Це призведе до того, що море стане зовнішнім, а значить доступним для міжнародного судноплавства. Відповідно тут ключовою проблемою постає статус Керченської протоки, оскільки вона набула б статусу протоки, яка використовується для міжнародного судноплавства згідно з положеннями Конвенції ООН із морського права 1982 р. Потенційно Україна в такому випадку мала б право у будь-який час на свій розсуд закрити прохід по протоці. Такий варіант є неприйнятним для Росії, тому вона стоїть на позиціях спільного використання Керч-Єнікальського суднохідного каналу й розмежування протоки саме по середині його фарватеру. Такий статус протоки повинен запобігти вільному доступу в Азовське море іноземних військових кораблів. Він також є не вигідним і для України. Визнавши за Азовським морем статус внутрішніх вод, Україна і Росія зробили прогресивний крок уперед, а Керченська протока за своїми географічними ознаками не може бути віднесена до проток, які використовуються для міжнародного судноплавства, а значить до неї не можуть застосовуватися положення Частини III Конвенції ООН з морського права 1982 р. [4]. Такий підхід України є досить правомірним і виваженим, що відповідає національним інтересам обох країн.

Після декількох раундів переговорів у квітні 2005 р. Україна та Росія погодили методику розмежування акваторії і шельфу Азовського й Чорного морів, яка базується на поєднанні методу рівновіддаленої лінії з методом пропорційності при розмежуванні і по дну морів, і по водному та повітряному простору відповідно до норм міжнародного права. Важливим досягненням українських політиків є те, що російська сторона вперше погодилася на проведення розмежувальної лінії в Азовському морі. Спочатку російська сторона на всіх етапах переговорного процесу наполягала на визнанні вод і дна Азовського моря такими, які перебувають у спільному користуванні, що не вимагає проведення лінії

розмежування. У результаті сторони визначили, що Азовське море й Керченська протока є внутрішніми водами кожної з країн.

Щодо проблеми розмежування Керченської протоки, то тут позиції сторін розходяться, оскільки Росія вважає, що сторони повинні домовитися окремо. Вона хоче залишити протоку в спільному користуванні. Україна наполягає на проведенні розподільної лінії на основі адміністративного кордону між колишніми УРСР і РСФСР, зазначеної на всіх політико-адміністративних картах і планах колишнього СРСР. Російська сторона вважає, що, відповідно до законодавства колишнього СРСР, внутрішні води між республіками Союзу не розмежовувалися. Отже, питання делімітації морських кордонів в Азовському, Чорному морях і Керченській протоці через позицію Росії поступово вийшли за межі двосторонніх відносин, оскільки вже в Цільовому плані «Україна–НАТО» на 2007 р. вирішення цього питання було позначено як пріоритетне зобов'язання України перед НАТО [7].

Проблема розмежування Керченської протоки обговорювалася також у червні 2007р. в Москві на засіданні підкомісії з міжнародного співробітництва під керівництвом міністрів іноземних справ.

У документах узгодженого попереднього тексту угод про розмежування водних просторів не були зазначені координати проходження кордону, тому що Росії й Україні, як і раніше, не вдалося вирішити проблему Керченської протоки.

Відсутність чітко визначених державним кордоном зон відповідальності створює нині значні відмінності у статусі Керченської протоки, що відрізняється від статусу Азовського моря, оскільки тут багато років діяв адміністративний кордон між УРСР та РРФСР.

Очевидно, що позиція Росії щодо розподілу Азовського моря (фактично відмова визначення державного кордону по Азовському морю) не враховує національних інтересів України. Ця позиція має завуальований зв'язок із неофіційною політикою Росії стосовно Криму та природних ресурсів, котрі вже знайдені і які прогнозується знайти на морському шельфі поблизу Кримського півострова в Азово-Керченській акваторії.

Росія намагається вирішити проблему морських кордонів, висуваючи низку аргументів: забезпечення своїх кордонів від потенційної і вірогідної загрози – просування військ НАТО до кордонів РФ; забезпечення транзитного простору України для російських енергоносіїв, які постачаються у Європу; збереження українського ринку для збуту російської промисловості; захист українського ринку нафтопереробки (який на 70–80 % є російською власністю), продовольства (на 30–40 % – російська власність), банківського капіталу тощо [3]. Обґрунтовуючи свою позицію, Росія затягувала переговорний процес і пропонувала Україні все нові й нові варіанти проведення лінії кордону, які не відповідали національним інтересам України. Тривалий переговорний процес щодо погодження координат ліній державного кордону в Азовському морі та Керченській протоці й досі не завершився. Уже відбулося близько 30 раундів переговорів між Україною та Російською Федерацією щодо цього питання, які завершилися безрезультатно.

Незважаючи на існування українсько-російського договору про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки, Росія й далі настоює на присвоєнні їм статусу внутрішніх вод двох держав, які спільно використовуються. Російська сторона вважає, що лінію кордону проводити потрібно, але водна поверхня і континентальний шельф повинні залишитися в загальному користуванні. Загалом позиція Росії нині зводиться до того, що морське дно може бути розділене за прикладом Каспійського моря. Інтереси Росії тут спрямовані на спільне використання покладів природного газу, і вона й надалі буде гальмувати процес вирішення статусу моря і протоки, щоб не допустити

Україну до експлуатації в односторонньому порядку родовищ на азовському шельфі й у зоні Керченської протоки. Відповідно до плану дій Україна – Росія, вони повинні завершити підготовку узгоджених текстів документів щодо розмежування Азовського й Чорного морів, а також продовжити переговори про розмежування Керченської протоки [1].

Але в Україні і Росії виникають серйозні розбіжності, в питанні про Азовське море, з приводу, правового статусу і режиму протоки. Конкретніше ці розбіжності торкнулися питань розмежування водного простору Керченської протоки і проведення в ньому державного кордону, а також питання про експлуатацію судноплавного Керч-Єнікальського каналу, що проходить біля берега Кримського півострова.

Висновки. Для України важливим залишається підтвердження адміністративного кордону, який існує у Керченській протоці ще з радянських часів. Це дозволяє нашій країні й надалі володіти Керч-Єнікальським каналом – єдиним водним шляхом із Чорного моря в порти Волго-Донського басейну. Але така позиція не задовольняє Росію. І хоч українська сторона надає гарантії свободи судноплавства для російських кораблів, Москву вони не влаштовують. Російські дипломати пропонують усілякі варіанти делімітації Керч-Єнікальського каналу, які б дозволили зберегти контроль Росії над ним. Але якщо раніше росіяни говорили переважно про спільні води, то тепер вони готові вести переговори про проведення кордону в керченській акваторії. Наприклад, про розмежування по середині Керч-Єнікальського каналу.

Зазначене означає, що переговори можуть тривати ще не один рік. Для України це не катастрофа: розмежування морських просторів України і Росії не має критичного впливу на переговори нашої країни з Європейським Союзом про лібералізацію візового режиму. Значно більшу роль відіграє демаркація сухопутної ділянки україно-російського кордону. А на цьому напрямі робота просувається.

Юридичні наслідки викладених фактів красномовно свідчать у користь української позиції про необхідність офіційного закріплення давно існуючої практики розмежування вод Керченської протоки на основі проведення середньої лінії в повній відповідності з положеннями ст. 15 Конвенції ООН з морського права 1982 р. Події катастрофи в Керченській протоці 11 листопада 2007 р. зайвий раз підтверджують нагальну потребу такого розмежування.

Делімітація морської ділянки українсько-російського державного кордону стримується лише російською стороною. Відповідно до власних великодержавницьких амбіцій та економічних й геополітичних інтересів, вона не зацікавлена в розмежуванні Азовського й Чорного морів та Керченської протоки. Затягування переговорного процесу, підтримання атмосфери невизначеності правового статусу морських просторів в Азово-Керченській акваторії створює непередбачені за наслідками проблеми геополітичного, військового, правового, економічного, екологічного й іншого характеру.

Питання делімітації та демаркації кордону в Азовському морі та Керченській протоці потребує свого логічного вирішення з огляду тривалості його існування. Настав час для української і російської сторін знайти компромісні рішення і, відкинувши односторонні підходи, цивілізовано за прикладом багатьох країн, що розвиваються, остаточно вирішити цю складну проблему у двосторонніх відносинах. Усі проблемні питання повинні вирішуватися шляхом переговорів, які базуються на міжнародному морському праві.

Література

1. Анцелевич Г.О. Актуальні проблеми сучасного міжнародного морського права. – К.: Зовнішня торгівля, 2006. – С. 191.

2. Стратегія і тактика, стан національної безпеки України / за заг. ред. акад. НАН України, д. т. н. В. П. Горбуліна. – К.: Нац. центр з питань євроатлантичної інтеграції ; Ін-т проблем нац. Безпеки РНБО України, 2006. – Вип. 35. – С. 366.
3. Чекаленко Л. Україна – Росія: проблемні питання «стратегічного» партнерства / Л. Чекаленко // Персонал. – 2006. – № 4. – С. 30–35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?ida=267>.
4. Шемякин А. Политико-правовые аспекты проблемы Азовского моря, Керченского пролива и острова Тузла / А. Шемякин // Морское право. – 2004. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sea-law.ru/journal/2004-2/shemyakin.html>.
5. Лажник В.Й., Гордун І.М. Проблеми делімітації та демаркації морських кордонів в Азовському морі та Керченській протоці.
6. Шемякин О.Н. Територіальні інтереси України в Чорноморсько-Азовському басейні / О. Н. Шемякин // Академія прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького: зб. наук. пр. – Хмельницький, 1998. – №7. – Ч. 2. – С. 276–279.
7. Шемякин О. Азовське море та Керченська протока: реалії сьогодення / О. Шемякин // Право України. – 1998. – № 12. – С. 113–118.
8. Чернявський А.Л. Правовий статус та режим використання Азовського моря і Керченської протоки / А. Л. Чернявський // Морское право: актуальные вопросы теории и практики. – Одесса: [б. и], 2005. – Вып. 2. – С. 48–51.
9. Бистрова А.Р. Керченська протока: проблеми не тільки екологічні, а й міжнародно-правові / А.Р. Бистрова // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 1 (36). – С. 119–122.
10. Щипцов О.А., Анцелевич Г.О., Висоцький О.Ф. Сучасне міжнародне морське право і практика його застосування Україною. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 214–225.
11. Анцелевич Г.О. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г.О. Анцелевич; УАЗТ. – К.: Зовнішня торгівля, 2006. – С. 210.
12. Шемякин А.Н. Право пользования морем (генезис структуры и содержания): Моногр. / А.Н. Шемякин. – Одесса, «Астропринт», 2004. – С. 222.
13. Оппенгейм Л. Международное право. – Лондон, 1955, Т. I. – С. 588.
14. Колумбос Д. Международное морское право. – Москва, 1975. – С. 178.
15. Иванашенко Л.А. Международное морское право. – ВМФ, 1961. – С. 40.